

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

22(31)
2022

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2022

REDAKTORIŲ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vida Savoniakaitė (vyriausioji redaktorė / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Vytis Čiubrinskas
Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Jonathan Friedman
Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Anna Gomóła
Silezijos universitetas Katowicuose / University of Silesia in Katowice, Poland

Chris Hann
Maxo Plancko socialinės antropologijos institutas / Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle / Saale, Germany

Jonathan Hill
Pietų Ilinojaus universitetas / Southern Illinois University, Carbondale, USA

Neringa Klumbytė
Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ullrich Kockel
Aukštumų ir salų universitetas / University of the Highlands and Islands, Kirkwall, UK

Adam Jonathan Kuper
Londono ekonomikos mokykla / London School of Economics, UK

Orvar Löfgren
Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa
Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Frederico Delgado Rosa
NOVA universitetas Lisabonoje / NOVA University Lisbon, Portugal

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKTORIŲ KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Leidyklos adresas / Address of the Publisher: Redaktorių kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:
Lietuvos istorijos institutas El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt
Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius
<www.istorija.lt>

Žurnalas registruotas / The Journal is indexed in:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate,
Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir
sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S- LIP-22-43)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	5
Editorial (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	9

Teminis skyrius: antropologijos ir etnologijos istoriniai konceptai / Special Section: Concepts in the History of Anthropology and Ethnology

Kamila Gęsikowska

Man and his History in the Evolutionary Approach: The Theory and Sources of the Rudimentary Symptoms of Julian Ochorowicz	13
Žmogus ir jo istorija evoliuciniu požiūriu: Juliano Ochorowicziaus rudimentinių požymių teorija ir jos šaltiniai. Santrauka	30

Irma Šidiškienė

Lituanistinių darbų vertinimo istorijos puslapis: termino ir metodo akcentai Antano Mažiulio recenzijose	32
A Page in the History of the Evaluation of Lithuanian Studies: The Emphasis on the Term and Method in the Reviews by Antanas Mažiulis. Summary	53

Straipsniai / Articles

Viktorija Serbentienė

Ekologijos nuostatos ir praktikos: individualių gyvenamųjų namų statybos sfera	57
Attitudes and Practices of Ecology in the Construction of Individual Houses. Summary	85

Rolandas Kregždys

<i>Sacra sub velo</i> : Pietų aukštaičių papročio puošti kryžių apdangalais ištakos	87
<i>Sacra sub velo</i> . An Apron and Ribbons as Decorative Elements of Roadside Crosses in the Southern Highlands: The Origins of the Custom. Summary	107

Sigita Astikienė

„Kaip įvertinti, ar aš geresnis, ar tu geresnis“: bibliotekininkų apdovanojimų tradicijos	109
‘How to Judge which one of us is the Best’: Librarian Award Traditions. Summary	129

<i>Miglė Lapėnaitė</i>	
Antropologinė karo analizė: mikrolygmens perspektyva etnografijoje	131
The Anthropological Analysis of War: The Micro-Level Perspective in Ethnography. Summary	146

Apžvalginis straipsnis / Review Article

<i>Asta Bartkevičiūtė</i>	
Macikų lagerių patirtys žmonių atsiminimuose: Šilutės Hugo Šojaus muziejaus 2018–2020 metų etnografiniai tyrimai	148
Experiences of the Macikai Camps in People's Memories: Ethnographic Research by the Šilutė Hugo Scheu Museum, 2018–2020. Summary	164

Knygų recenzijos / Book Reviews

The Storytelling Human: Lithuanian Folk Tradition Today. L. Būgienė (ed.) (<i>Ullrich Kockel</i>)	167
Jan Łasicki, Jan Sandecki-Malecki. O bogach i wierzeniach dawnych Żmudzinów, Litwinów i Prusów. M. Wolf (przeł. i opr.) (<i>Małgorzata Rygielska</i>)	170
Lina Pranaitytė. The Coffin in the Attic: Gifts, Debts and the Catholic Church in Rural Lithuania (<i>Ida Harboe Knudsen</i>)	176
Aušra Kairaitytė. Liaudiškasis <i>pamaldumas</i> : naratyvai apie šventuosius XX a. vidurio – XXI a. pradžios Lietuvos kultūroje (<i>Jonas Mardosa</i>)	179
Etnografiniai vaizdai Marijos Znamerovskos-Priuferovos negatyvuose. L. Lapėnaitė (sud.) (<i>Rasa Paukštytė-Šaknienė</i>)	185

In Memoriam

Muziejninkas, Lietuvos liaudies buities muziejaus kūrėjas Vytautas Stanikūnas (1924–2022) (<i>Gita Šapranauskaitė</i>)	190
---	-----

Sacra sub velo: Pietų aukštaičių papročio puošti kryžių apdangalais ištakos

Rolandas Kregždys

לברין

Brygita Miriam Nowosłowska (ניירת)

תנב"ה

Straipsnyje gvildinama hipotezė apie inovacinę pietų aukštaičių papročio puošti kryžių apdangalais kilmę (suponuojamas kultūrinis rytų slavų skolinys), kuri iki šiol interpretuojama pasitelkus (a) baltų mitologijos rekonstruotus vaizdinius, (b) hipotetinę sąsają su nekrokultu, (c) vaisingumo burto refleksija, (d) aukojimus, atnašavimus ar sakralinį tarpininkavimą. Remdamiesi išvardytais apeigų aspektais, kai kurie dailės istorikai net rekonstravo mitologemą *baltų prijuostėlė*. Remiantis tipologiniu ir analitiniu aprašomuoju bei arealinės lingvistikos metodais, pateikta pietų aukštaičių papročio puošti kryžių apdangalais tradicijos genezė; patikslinta etnokultūrinė faktografija (taip pat ir kaimynų rytų slavų – gudų), siekiant įvertinti pirminį papročio pobūdį, t. y. nustatyti skolinio ar veldinio statusą.

Raktiniai žodžiai: *kryžiaus dengimas apdangalais, prijuostėlė, sacra sub velo, pastoralas, pannisellus, pietų aukštaičiai*.

Based on ethnological analysis, the author of this article presents a new hypothesis concerning the currently obscure origin of the tradition of decorating roadside crosses with aprons and ribbons in the area of the Southern Highlands in Lithuania. Due to an identical and prevalent tradition among the Belarusians, the phenomenon is ascribed to cultural innovations of non-Baltic origin. This enables the identification of the genesis of the custom, for up to the present time the most archaic reminiscences of proto-Semitic religious-mythological models were interpreted as authentic factographic relics of the Baltic proto-culture: the transformation of mythological images, reflection of necroculture, fertility rites, etc.

Key words: *cross embellishment, apron, sacra sub velo, pastoral rod, pannisellus, Southern Highlands*.

Dr. Rolandas Kregždys, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Baltų ir Lietuvos kultūros istorijos skyrius, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius, el. paštas: rolandaskregzdys@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5979-2941>

Įvadas

Pietų aukštaičių arealė¹ – pietryčių Dzūkijoje (Marcinkonių, Jakėnų apylinkėse [Varėnos r.] resp. Ąkmenio, Kamorūnų, Marcinkonių, Mólíadugnio, Musteikos, Norvỹdiškių, Pāvarėnio, Puõdžių, Salóvartės, Zervýnų, Žiūrų ir kt. kaimuose (žr. Lebednykaitė 2013: 28, 90, 96)) – užfiksuota apeiginė tradicija juostomis ar mažomis, proginėmis, baltos spalvos siūtomis prijuostėlėmis (žr. pav.), taip pat įvardijamomis kvartūkaičiais (plg. lietuvių [toliau – lie.] dialektizmą [toliau – dial.] *kvartūkáitis* ‘prijuostėlė’ (Leskauskaitė, Ragaišienė 2016: 544)) ar žiurstukais (resp. lie. dial. *žiurstùkas* ‘prijuostėlė’ (Leskauskaitė, Ragaišienė 2019: 820)), aprišti pakelės ar kryžkelių kryžių, plg. „kvartu.ká.icėi išrišta | pagefbimas krřřžaus irà“ / „kap_júostu. riša [ant kryžiaus] | tēp ir_tu. Žurstùku“ (Marcinkónys – žr. Leskauskaitė, Ragaišienė 2019: 820).

Pav. Prijuostėlėmis ir juosta aprišti Zervynų kaimo kryžiai
(Elenos Matulionienės nuotrauka, 1997 m.)

¹ Minėtina, jog kai kurie tyrėjai teigia toki paprotį buvus Žemaitijoje bei Rytų Aukštaitijoje (žr. Lebednykaitė 2013: 92, 192).

Tenka apgailestauti, kad šio teiginio autorė Miglė Lebednykaitė nenurodė šaltinių, kuriais remdamasi konstatavo tokias apeigas buvus šiose teritorijose, plg. „<...> retais atvejais egzistavęs Aukštaitijoje ir Žemaitijoje <...>“ (Lebednykaitė 2013: 92, 192). Tuo patikėti, žinoma, labai sunku. Spėtina, kad Žemaitijos arealą ši tyrėja įvardijo remdamasi Vytauto Tumėno aprašytu Palangos, Šventosios apylinkėse gyvenusių pajūrio kuršininkų papročiu pririšti pirštines ant mirusiojo kapo kryžiaus. Deja, šis etnologinis motyvas niekaip nesusijęs su pietų aukštaičių kryžiaus aprišimo juostomis ar prijuostėle apeigomis (žr. toliau).

Dėl rytų aukštaičių ploto tegalima konstatuoti įmanomą tikimybę, kad į šiuos kraštus atsikrausčiusi (nutekėjusi) pietų aukštaitė tęsė jai įprastą apeigą naujuose namuose. Vadinausi, tokia tradicija šiam kraštui svetima resp. atvežtinė, arba introdukcinė. Tiesa, neatmestina ir minėtos tyrėjos įvelta faktografijos klaida.

Ji atliekama atlaidų laikotarpiu, taip pat ir Šv. Kryžiaus atradimo šventės dieną² (žr. Vyšniauskaitė 1995: 344; Lebednykaitė 2013: 96).

Paskutinį kartą šios apeigos etnologų stebėtos 2012 m. (žr. Lebednykaitė 2013: 28, 90).

Angelė Vyšniauskaitė konstatavo etnologinį apeiginį faktą, užfiksuotą Marcinkonyse: nuotaka, vykdama į vyro namus, aprišdavo juosta ar maža balta prijuostėle visus pakelėje buvusius kryžius (žr. Vyšniauskaitė 1995: 344–345; dar žr. 5 išn.). Elena Matulionienė šį paprotį linkusi sieti su įprasta krikščionių elgsena – atgaila ir padėka Dievui, pvz., dėl ilgai laukto vaikelio gimimo, nuodėmių atleidimo ir pan. (žr. Matulionienė 2007: 202).

Remdamasis minėta faktografija ir lietuvių vestuvių papročiu jaunajai kabinti juostą ant kaliausės, stovinčios prie jaunojo sodybos vartų, dėti ją ant namo durų slenkščio, krosnies, šulinio svirties, Tumėnas kryžiaus dengimą apdangalais susiejo su senosios resp. ikikrikščioniškos religijos simbolika (Tumėnas 2006: 208, 211–212)³. Katalikų kryžių jis interpretuoja kaip pasaulio centrą / stulpą⁴ (žr. Tumėnas 2006: 208, 211, 213), o jo aprišimo juosta ar prijuostėle apeigas sieja su aukojimu neįvardytai mitinei būtybei⁵. Neapsiribojęs šiuo keistu teiginiu, pateikia dar vieną: „Prijuostės, juostos paaukojimas siejasi su apeiginiu skaistybės

² T. y. gegužės 3 d. Ilgainiui ši šventė pradėta minėti kartu su Šv. Kryžiaus išaukštinimo pagerbimo diena resp. rugsėjo 14 d. Todėl Bažnyčios liturgijoje abi jos švenčiamos rugsėjo 14 d., minint Šv. Kryžiaus išaukštinimo šventę (plačiau žr. Kajackas 1998: 151–152).

³ Juostos, matyt, simbolizuojančios fizinę kliūtį / ribą, dėjimas ant įvairių naujos gyvenamosios vietos objektų, žinoma, susijęs su noru juos ir save, savo šeimą apsaugoti nuo **blogio** (žr. Surdokaitė 2008: 44). Tai viena **universalijų**, būdinga daugeliui tautų: tvora apjuosiamą sodybą, kaip, bažnyčia, gyvenvietė ir pan., plg. pietų aukštaičių plote, Čižiūnų kaime (Aukštadvario apyl.), 1937 m. užfiksuotą viso kaimo apjuosimo linine juosta, siekiant sustabdyti maro epidemiją, faktą (plačiau žr. Surdokaitė 2008). Išaustą medžiagą aplink visą kaimą nešdavo ir gudų moterys (plačiau žr. Ramaniuk 2005: 47; dar žr. Раманюк 2000: 163).

Dėl šios priežasties sunku pritari ti tyrėjams, teigiantiems, neva minėtas apeigas reikėtų sieti su senojo tikėjimo refleksijomis, plg. „<...> apie mediatyvinę, marginalinę, jungties ir bendravimo, aukos, dvasinio tarpininko simboliką, teiktą juostai“ (Tumėnas 2006: 212).

⁴ Nekyla abejonių, kad šis teiginys motyvuotas lotynų (toliau – lo.) *crux commissa* 'T formos kryžius, ant kurio nukankintas Jėzus Kristus' (↔ senosios ir vidurinės graikų (toliau – v. gr.) σταυρός 'vertikalus baslys, stulpas, [pamatų] polis; T ar + formos kryžius, ant kurio nukankintas Jėzus Kristus; kuolas, ant kurio sodinamas pasmerktasis' (žr. Liddell, Scott 1996: 1635; Lampe et al. 1961: 1252–1255; Suidas 1705: 369; dar žr. Forstner 2001: 13–14, 30–31) ir **asirų** garbinto tokios pat formos *pasaulio centro* simbolio, sieto su Saulės galios atributika, sąsaja (plačiau žr. Forstner 2001: 13–14). Tik neaišku, kodėl asirų religijos dogmatika taikoma interpretuojant senojo baltų tikėjimo galimas refleksijas.

⁵ Plg. Tumėno teiginius: „Lietuvoje juostų ryšys su aukojimu prie Pasaulio stulpo ar mitinės būtybės aiškiai atsekamas Pietų Dzūkijoje, Marcinkonių apylinkėse (Varėnos r.), kur gyvavo vestuvinis paprotys nuotakai, važiuojančiai iš bažnyčios į vyro namus, aprišti juosta arba specialiai pasiūta simboline miniatiūrine balta prijuostėle visus pakelėje sutinkamus kryžius <...>“, „<...> taip, matyt, buvo apeigiškai-simboliškai bendraujama su vyro giminės protėvių ir kitų anapusinių dvasinių glėbėjų pasauliu, užsitikrinimas jų palankumas“ (Tumėnas 2006: 208, 212).

praradimu, naujos gyvybės pradėjimo, vaisingumo, moters gyvybės apsaugos idėjomis“ (Tumėnas 2006: 208).

Pabrėžtina, kad Tumėnas paminėjo labai svarbų, tačiau niekaip su analizuojama problema nesusijusį etnografinį motyvą, užfiksuotą Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštyne: „Lietuvos pajūrio kuršininkai, gyvenantys Palangos, Šventosios apylinkėse (dabar – Palangos miesto savivaldybė), iki XX a. vidurio juosta parišdavo pirštinių porą prie laidotuvių kryžiaus, kurį pastatydavo ant kapo“ (LII ES, 1652: 9, 10; ES, 1653: 1, 5, 6, cit. iš Tumėnas 2006: 208).

Remdamasis jau minėtu *ad hoc* principu, šis tyrėjas drąsiai teigia, kad toks mirusiojo giminių veiksmas galėtų būti siejamas su nekrokultu: „Tai buvo velionio (ar jo giminių) dovanos kryžiaus nešikui, duobkasiams. Vadinas, juosta ir tekstilės dirbinių pora siejama su žmogaus išlydėjimo anapus apeiga.“

Iš tiesų ši išvada itin skubota ir menkai argumentuota, mat visiškai neatsižvelgiama į arealo, kuriame minėtas etnografinis faktas užfiksuotas, tradicijas. Nekyla jokių abejonių, kad tai **vakarų germanų** kultūrinė introdukcija⁶ – mirusiai **vokietei** buvo įprasta užmauti baltas kojines ir tokios pat spalvos **pirštines** (žr. Шишкина-Фишер 2008: 75). Šio papročio būta labai seno, grįstino vakarų⁷ ir šiaurės germanų mitologiniais⁸ motyvais. Vadinas, teigti, kad kryžiaus aprišimas apdangalais būdingas ir žemaičiams, kaip nurodo Lebednykaitė (žr. 1 išn.), **negalima**.

Taip pat abejonių kelia Tumėno nurodyta pirštinių prie kryžiaus pririšimo apeigų sąsaja su kažkokiu mistiniu gyvųjų apdovanojimu kapuose. Toks veiksmas sunkiai tikėtinas dėl lietuvių tradicijos iš kapų nenešti jokių daiktų, vengiant sąlyčio su mirtimi (žr. Balys 2003: 42; Balys 2004: 183), plg.: „Gyvieji neturi <...> parnešti ką nors iš kapų arba bažnyčios rūšio, kur numirėliai palaidoti, visados skaudžiai nukenčia“ (Balys 2000: 43).

Be to, visa, kas kapuose – mirusiųjų nuosavybė (žr. Lazauskaitė 2015: 116). Taigi manyti, kad pirštinių pririšimas prie kryžiaus juostele galėtų būti siejamas

⁶ Plg., pvz., Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto (*Zygmunt II August*) laidosenos ypatybę: ant mirusio valdovo rankų buvo užmautos **pirštinės**, o ant jų – metalinės šarvų pirštinės (plačiau žr. Turska 1984: 53; dar žr. Niemcewicz 1822: 174–197). Šio valdovo laidotuvės Krokuvos Vavelyje (*Wawel*) buvo organizuotos remiantis Vakarų Europos riterių *persona idealis* laidosenos tradicija (žr. Turska 1984: 55).

⁷ Vokiečių pasakose minima, kad undinės mūvėdavo sniego baltumo pirštinėmis (plačiau žr. Lyncker 1854: 64, 66; dar žr. Brüder Grimm 1816: 72–73). Jų veiklos sfera siejama su chtoniniu resp. požemio pasauliu, nepalankiu gyviesiems (plačiau žr. Grimm 1883: 494, 496, 969, 981, 984).

⁸ XIII a. islandų veikale *Eiríks saga rauða* teigiama, kad aiškiaregė (plg. senosios islandų [toliau – s. isl.] *völva* ‘aiškiaregė, žynė; protinga moteris’ (Vigfusson 1874: 721–722) *Thorbjörg* (resp. s. isl. *Dorbjörg lítilöfva* ‘mažoji aiškiaregė Thornbjörg’ (žr. Simek 1984: 400) mūvėjo **balto** katės kailio **pirštinėmis** (žr. Meyer 1910: 146). Akcentuotina, kad šios senųjų germanų žynės savo gyvenamosios vietos lokalizacija ir funkcijomis buvo siejamos būtent su **mirusiųjų** pasauliu (plačiau žr. Kempirski 2003: 230–231).

su (a) anksčiau minėtu, dzūkų puoselėtu papročiu puošti šį objektą dangalais ar (b) kažkokia dovana kryžiaus nešikui / duobkasiams, matyt, negalima. Šis motyvas, nekyla jokių abejonių, yra vokiečių tradicijos pamėgdžiojimas ne visai suvokiant jos esmę.

Remiantis šia analize galima teigti, kad Tumėno suformuluota prielaida apie analizuojamų apeigų galimą ryšį su „<...> pakelės kryžių, kitų memorialinių paminklų puošimu juostomis, prijuostėmis (tarytum žmogaus, antropomorfinės dievybės, didvyrio, protėvio ap rengimo), Lietuvoje gali turėti archajišką sąsają su nekrokultu“ (Tumėnas 2006: 209) koreguotina iš esmės.

Visos šios keistos hipotezės iš tiesų galėtų būti vertinamos kaip mokslinės, jei jų autoriai būtų įrodę (a) minėtas apeigas atlikusių asmenų priklausymą senosios baltų religijos atstovams bei (b) pasitelkę **legitimacijos** argumentą, t. y. Katalikų bažnyčios šventikų pripažinimą ir sankcionavimą viešoje vietoje atlikti pagoniškas apeigas – aukojimą kažkokiai mistinei dievybei ir siekį užtikrinti vaisingumą bei mirusiųjų garbinimą (žr. 1 poskyrį). Tokią galimybę, žinoma, reikia paneigti kaip alogišką⁹.

Kryžiaus dengimo apdangalais papročio etiologija

Dzūkijoje paplitusio papročio dengti pakelės kryžius apdangalais tradicijos kilmė iki šiol nežinoma – sukurta įvairiausių hipotezių:

(1) neva Marija Magdaliėtė buvo pririšusi prijuostę Jėzui Kristui, plg.: „Pasak žmonių, paprotys kilo nuo šv. Magdalenos, kuri kartą buvo pririšusi prijuostelę Kristui“ (1936 m. matininko A. Stančansko užrašyta faktografija (žr. Lebednykaitė 2013: 95)). Šis aiškinimas, žinoma, tėra neraštingų kaimo žmonių pramanas, mat Naujajame Testamente¹⁰ toks faktas **neminimas**;

⁹ Plg. lauko tyrimų metu užfiksuotą liudijimą apie prijuostelės – pagarbos **krikščionių** Dievui simbolio fragmentą: „Naują prijuostelę pasiuva, nes negražu, kad per laiką pajuodusi, ji turi būti graži – juk reikia pagerbti Dievulis“ (Lebednykaitė 2013: 91). Jį Lebednykaitė nutarė interpretuoti kaip pagoniškų apeigų refleksiją: „Tai rodo šiame krašte buvus gilią apeiginę **baltų** prijuostelių prasmę. Toks paprotys gali būti ir **archajinių tikėjimų** liekana, kai buvo tikima, kad baltos drobės audinys, dažniausiai išaustas ar pasiūtas per vieną naktį ir pakabintas iki aušros, turi magiškų apsauginių ir gydomųjų galių“ (Lebednykaitė 2013: 91). Tai aiški aliuizija į laumių, puikių audėjų (žr. Vėlius 1977: 96, 99), veiklą.

Tenka apgailestauti, kad minėtu teiginių autorė pamiršo pasidomėti krikščioniškąja tradicija, suponuojančia labai aiškia jos akcentuotos baltos spalvos audinio prasmę. Tikėtina, kad tai semitu, o ne baltų kultūros nuoroda: balta spalva – aliuizija į tokios pat koloristinės dermės vyriausiojo Jeruzalės šventiko lininius drabužius, kuriais vilkėdamas jis, nusimetęs visus puošnius atributus, galėjo patekti į patalpą, kur buvo saugoma Sandoros skrynja ir atliekamas ožio kraujo aukojimas (plačiau žr. Hertz 1999: 658; dar žr. Kregždys 2020: 174).

¹⁰ Plačiau žr. Biblija... 2022: Mt 26, 6–12; 27, 56 ir 61; 28, 1; Mk 14, 3–9; 15, 40 ir 47; 16, 1 ir 9–11; Lk 7, 36–50; 8, 1–3; 24, 10; Jn 11, 2; 12, 3–8; 19, 25; 20, 1–3 ir 18.

(2) siejama su šv. Veronikos legenda, t. y. pasakojimu apie Jėzaus veido nušluostymą drobule, kuomet jis nešė kryžių į Golgotą (žr. Lebednykaitė 2013: 96). Audekle neva atsispaudė Kristaus veido kontūras, arba *veraikonas* (resp. lo. *vera icon* 'tikras atvaizdas'). Drobulė turėjusi gydomųjų savybių;

(3) interpretuojama kaip paveldėtoji resp. senosios baltų kultūros reliktas, būdingas ir gudams, plg. –

<...> paprotys jas rišti prie medinių memorialinių paminklų (kryžių) yra išskirtinai Lietuvos pietryčių etnografiniam regionui būdingas bruožas, retais atvejais egzistavęs Aukštaitijoje ir Žemaitijoje, išlikęs iki šių dienų pietryčių Dzūkijoje ir dabartinės Baltarusijos teritorijoje;

Prijuostėlės ant kryžių – tai materialus ženklas, atspindintis ir liudijantis kaimo bendruomenės simbolinio mąstymo, atminties kultūros ir komunikavimo požymius. Taip gyvybingu papročiu išsaugojamos žinios, kurios padeda geriau atskleisti tautinį tapatumą bei savitumą. Akivaizdu, kad, be lokalių prasmių, prijuostėlėje glūdi ir archetipinių pradų, būdingų ir kitoms tautoms (Lebednykaitė 2013: 192).

Sprendžiant analizuojamo papročio etiologijos problemą, pirmiausia minėtinas visiems gerai žinomas faktas, kad pietrytinių ir pietų dzūkų kalbai bei kultūrinei raidai didelės įtakos turėjo jų pietinių kaimynų gudų ir vakaruose gyvenančių lenkų – rytų ir vakarų slavų įvairiausio pobūdžio skoliniai (plačiau žr. Zinkevičius 2006: 150–151; dar žr. Plygavka 2014: 228–237; Rutkovska 2014: 219–220).

Baltarusijos kaimuose pakelės kryžiaus (žemiau horizontalios kryžmos ant vertikaliosios sijos) dengimas medžiagos atraižomis, rankšluosčiais, margintomis skarelėmis ar mažomis prijuostėlėmis, kurias aprišdavo kaspinais, idant šios nebūtų vėjo plaikstomos, **Velykų** išvakarėse¹¹ resp. Didįjį šeštadienį (plg. v. gr. Μεγάλο Σάββατον) – įprastas kultūrinis etnografinis segmentas: iki saulėtekio nuo kryžiaus nuimami ir sudeginami seni apdangalai bei aprišami nauji (plačiau žr. Лабачэўская 2008: 95–97; dar žr. Ramaniuk 2005: 47; Раманюк 2000: 173). Itin svarbu pabrėžti, kad ši tradicija puoselėta ne tik atviroje erdvėje (resp. pakeleje), bet ir **cerkvėje**. Slavų etnologai nurodo, kad kryžiai taip buvo „puošiami“ Polesės cerkvėse (plačiau žr. Толстая 2012: 393).

Deja, dėl šio papročio kilmės baltarusių tyrėjai nesutaria. Vieni linkę teigti, kad tai krikščionių Dievo tam tikrų kūno dalių (resp. paslėpsnių) uždangalas ar dievybės simbolis:

Tokia prijuostės parišimo vieta sąlygota tradicijos, kurią iliustruoja vietinė legenda. Būtent toje kryžiaus vietoje buvo gėdingos Jėzaus Kristaus kūno dalys: „Prijuostėlė uždengia nuodėmingas vietas“ (Ramaniuk 2005: 47);

¹¹ Baltarusijos tyrėjai nurodo, kad kryžiai taip gali būti puošiami ištisus metus, bet ne moterų grupės, o pavienio asmens (plačiau žr. Lebednykaitė 2013: 96).

<...> kryžius, aprištas rankšluosčiais, prijuostėlėmis, skarelėmis, kaspinais, įsmeninino patį Dievą <...> (Ramaniuk 2005: 49).

Vis dėlto pasitaiko manančių, jog minėtą kultūrologinį faktą reikėtų sieti su pirmine kitų objektų, pvz., akmenų, vadinamų akmeniniais kryžiais, puošyba audinių atraižomis bei išvelgti sąsają su moteriškosios lyties antropomorfinėmis senosios religijos dievybėmis *Lada, Mara / Marena* ar *Mokoš* (žr. Лабачэўская 2008: 98–99)¹².

Pirmasis spėjimas būtų teisingas, jei medžiaga dengiami kryžiai būtų su **visiška** nuoگو nukryžiuoto Kristaus figūra (plg. lie. *mūka*, kildinamą iš senosios baltarusių *мука* [божья] 'kryžius su nukryžiuotuoju Kristumi, rūpintojėlis' (Mūka 2022; Булыка 1999: 221)), tačiau tokios šio Dievo vaizdavimo tradicijos apskritai nėra. Mūka paprastai išdrožiamą ar kitaip gaminamą vaizduojant Kristaus strėnų raištį, t. y. papildomas audinių aprišimas būtų perteklinis.

Antrasis aiškinimas sunkiai tikėtinas, mat nėra pagrįstas **pagoniškos** simbolikos **legitimacija**, t. y. dominuojančios naujosios religijos atstovų leidimu juos perkelti ant krikščionių sakraliausių objektų, pvz., ant pagrindinio tikėjimo simbolio – **kryžiaus**, esančio net **cerkvėje** (žr. pirmiau).

Akcentuotina, kad panašaus sakralinio veiksmo nestokoja Katalikų bažnyčios apeigynas, plg., pvz., nukryžiuoto Jėzaus Kristaus atvaizdo ir paties kryžiaus uždengimą 5-ąją gavėnios, arba 1-ąją Kančios, sekmadienį. Tokie paraleliniai apeiginiai veiksmai verčia abejoti pirmine pagoniškąją analizuojamų apeigų plotme.

Kitas, ypatingos svarbos kultūrinis faktas – baltarusių stačiatikių resp. dominuojančios religinės srovės vyriausiųjų šventikų **pastoralo**, t. y. vyskupo lazdos (plg. bažnytinės lotynų kalbės (toliau – bžn. lo.) *baculus pastoralis* ↔ v. gr. ποιμαντική ῥάβδος ↔ v. gr. πατεριζα, πατερίσσα¹³) viršutinės dalies, nuo

¹² Pažymėtina, kad pakelės kryžių dengimo medžiagos siuviniais jokių būdu **negalima** sieti su **kapų** akmens ar kryžiaus dengimu rankšluosčiu ar prijuoste, kaip klaidingai nurodo Lebednykaitė (žr. Lebednykaitė 2013: 97), mat rytų slavams buvo įprasta ant mirusio žmogaus kaklo užrišti rankšluostėlį, išprausti jį ir mirusiosios rankas, pakabinti rankšluostį namo, kuriame gyveno velionis, lange (tai buvo daroma ir Visų šventųjų dieną (plačiau žr. Маслова 1984: 205; Толстая 2009: 148).

Baltarusijoje, mirus vyrui, ant kapo kryžiaus rištas **rankšluostis**, moteriai – **prijuostė** (žr. Толстая 2009: 149; Толстая 2012: 393). Pirmasis šių atributų (resp. rankšluostis) priskiriamas senojo slavų tikėjimo reliktais. Jis simbolizuoja mirusiojo kelią į transcendentinę erdvę (plačiau žr. Толстая 2009: 148–149). Taip pat tikėta, kad juo ašaras ar po prausimosi likusią drėgmę gali nusivalyti mirusiojo siela (žr. Толстая 2009: 149). Ilgainiui imta manyti, kad moteris vėlių pasaulyje gauna valgyti tik vilkėdama prijuostę. Dėl šios priežasties Baltarusijoje moterys laidotos aprengtos ir šiuo drabužiu (žr. Толстая 2012: 393).

¹³ Apie šį sakralinį atributą plačiau žr. Bock 1866: 218–230; Дмитриевский 1891: 136–137; Голубцовъ 1909: 261–264; Kajackas 1998: 49–50.

XVIII a. vainikuojamos kryžiumi (nebūtinai¹⁴), dengimas **medžiagos gabalu** arba juo ir **juosta**. Šis medžiagos siuvinys įvardijamas bažnytinės slavų kalbės (toliau – bžn. sl.) terminu *сулѡкъ / сулѡгъ* ‘medžiaga, pririšama prie viršutinės pastoralo dalies’ (Поленов, Востоков, Лобанов, Беренников, Кочетов 1847: 248), suponavęs rusų *сулѡкъ / сулѡгъ* ‘susiūtos medžiagos gabalas, kuriuo uždengiamas pastoralas; (dial.) nedidelis rankšluostėlis; skarelė; nosinaitė’ (Даль 1991: 359; dar žr. Vasmer 1958: 44).

Itin svarbu akcentuoti, kad kryžiaus ir pastoralo **semantinę sąsają** dar XV a. nurodė šv. Simonas Tesalonikietis (1381–1429), t. y. šis sakralinis atributas vadinamas Jėzaus Kristaus kryžiumi (žr. schema): „Ἡ ῥάβδος <...> τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ δηλοῖ <...>“ ↔ „Васулуи <...> significat Christi crucem <...>“ (Migne 1866: 257–258) resp. *pastoralas reiškia Jėzaus Kristaus kryžių*.

Ši tradicija, kai stačiatikių vyskupo lazda dengiama dvigubu keturkampės formos medžiagos gabalu, kurio kraštai apsiūti **nėriniais**¹⁵, anot Aleksandro Golubcovo, atsirado Rusijos šiaurinėje dalyje apie XVII a. vidurį (žr. Голубцовъ 1909: 275, 277). Minėto sakralinio atributo etiologija iki šiol neišaiškinta. Jo kilmę mėginama grįsti trimis būdais:

- (1) priskiriamas puošybos elementams;
- (2) interpretuojamas kaip šventiko rankos apsaugojimo nuo šalčio priemonė;
- (3) įžvelgiama itin sena Krikščionių bažnyčios patriarchų įpročio rišti rankšluostį (resp. v. gr. ἐγχειρίδιον ‘nosinė; raštuota nosinaitė, Romos katalikų bažnyčios šventikų segta prie kairės rankovės; rankšluostis’ ↔ v. gr. ἐγχείριον ‘t. p.’ (žr. Sophocles 1900: 419; Lampe et al. 1961: 405) prie diržo ar rankovių imitacija (žr. Голубцовъ 1909: 275–276).

Pirmieji du spėjimai A. Golubcovo įvertinti kaip nepakankamai pagrįsti, mat bet koks Rytų krikščionių bažnyčios liturgijos atributų puošybos elementas turi būti sankcionuotas jos vadovų ar narių susirinkimo, o noras apsaugoti nuo šalčio abejotinas vien todėl, kad (a) šventikai žiemą mūvi pirštines, (b) pastoralo apdangalas naudojamas ištisus metus, ne vien tik žiemą (žr. Голубцовъ 1909: 275).

Trečiąjį spėjimą šis tyrėjas grindžia v. gr. ἐγχειρίδιον / ἐγχείριον (resp. bžn. lo. *orarium / sudarium* ‘nosinė prakaitui valyti; Romos katalikų bažnyčios vyskupo stulos įvardijimas iki XIII a.’ (žr. Sleumer 1926: 570, 752; dar žr. Braun 1907:

¹⁴ Pastoralas be kryžiaus ženkle viršuje (resp. T raidės formos) stačiatikių vadinamas šv. Antano vardu.

¹⁵ Nekyla abejonių, kad tokia bžn. sl. *сулѡкъ* ypatybė, būdinga ir moterų dėvimai prijuoste resp. baltarusių (toliau – blr.) *фартых* ‘prijuostė, prikyštė’, blr. dial. *фартых / хвартых* ‘t. p.’ (Байкоў, Некрашэвіч 1993: 332; Мацкевіч 1986: 263; Крывіцкі і інш. 1987: 233), buvo vienas motyvų **sutapatinti** šį sakralinės atributikos elementą su minėtu drabužiu ir paplisti terminui *prijuostėlė*, nors tai, spėtina, itin vėlyvas skirtingų religijų atributų konvergencijos suponuotas motyvas: krikščionių vyskupo pastoralo priklausinys dėl išorinio panašumo su moters prijuoste kaimo žmonių imtas sieti su slavų tikėjimo svarbiu laidotuvių atributu (žr. 12 išn.).

518–519, 558, 563–565, 573–578)) funkcinė kaita: jo teigimu, nosies išskyroms surinkti ar veido prakaitui valyti skirta drabužio dalis imta naudoti kaip sakralinių atributų uždangalas (resp. bžn. lo. *velum* ‘uždangalas (ir veido); sakralinių indų uždangalas’ (žr. Голубцовъ 1909: 276; dar žr. Sleumer 1926: 813)).

Šis aiškinimas, žinoma, būtų įtikinamas, jei jo autorius būtų nurodęs svarią priežastį, kodėl turėjo būti dengiama pastoralo viršutinė dalis ištisis metus. Deja, Golubcovas apsiribojo tik hieratizmo (resp. sakralinių objektų deifikacijos) fenomeno paminėjimu (žr. Голубцовъ 1909: 276), pamiršdamas paaiškinti itin svarbų jo suformuluotos hipotezės niuansą – **fakultatyvią** šio dangalo vartoseną, mat ne visi stačiatikių vyskupai naudojo minėtą uždangalą pastoralui pridengti (plačiau žr. Дмитриевскій 1891: 136–137).

Idant būtų išspręsta ši problema, detalizuotina anksčiau minėto atributo – pastoralo etiologija. Krikščionių vyriausiųjų šventikų valdžios¹⁶ simbolio – pastoralo genezė, žinoma, sietina¹⁷ su semitų apeigynu, t. y. vyriausiojo Jeruzalės šventiko lazda, simbolizuojančia judėjų Dievo valią suteikti jam religijos reikalų patikėtinio statusą. Pirmasis jų buvo Aaronas (Biblija... 2022: Iš 28, 1–3; 29, 44), Mozės brolis. Jo lazda, nors tokias taip pat turėjo visi 12-os genčių vadai, buvo ypatinga, Dievo palaiminta. Pasitelkęs šį religinės valdžios simbolį, Jahvė atliko du stebuklus:

(1) Aarono lazda (t. y. senosios hebrajų [toliau – s. hebr.] *matteh* resp. מַטֵּה ‘lazda, skeptras ir kt.’ (žr. Clines et al. 2011a: 235–237) virto gyvate, numesta priešais faraoną (Biblija... 2022: Iš 7, 10);

(2) nurodant Aarono pirmumo teisę atlikti aukojimus Dievo garbei (Biblija... 2022: Sk 18, 1–7), jo lazda per naktį sužaliavo, pražydo ir užderėjo migdolų riešutais (Biblija... 2022: Sk 17, 6–9).

Ilgainiui lazdos sužaliavimas ir pražydimas krikščionių buvo susietas su **Jėzaus Kristaus inkarnacija** ir gimimu esant nekaltam prasidėjimui (plačiau žr. Schiller 1971: 54). Vadinasi, Aarono lazda krikščionims tapo itin sakraliu objektu, tapatintu su Dievu.

Krikščionių aukšto rango šventiko lazda / skeptras (resp. bžn. lo. *virga pastoralis* (žr. Bock 1866: 226) – ypatingos reikšmės sakralinis objektas, mat V–VI a. buvo manoma, kad Jėzus Kristus stebuklais vadinamus veiksmus atliko rankoje laikydamas

¹⁶ Pabrėžtina, kad lazdos (resp. skeptro) – aukščiausios valdžios simbolio istorija itin sena, siekianti Senojo Egipto ir Asirijos civilizacijų laikus. Šio valdžios simbolio svarba Senajame Testamente įvardyta ne kartą (Biblija... 2022: Pr 49, 10; Sk 24, 17; Ez 19, 14), pvz., teigiama, kad Jahvė laikė rankose skeptrą (Biblija... 2022: Iz 30, 31; dar žr. Gruber 2007: 96).

¹⁷ Kai kurie tyrėjai nurodė dvejopą jo kilmę: romėnišką ir semitų (žr. Rendeo 1943: 62–67). Pirmoji siejama su vyskupo skeptru, naudotu nuo XI a. Jo forma eksplikuoja pasitelkus romėnų augūro lazda, t. y. lo. *lituus* ‘(už)lenkta augūro lazda, skeptras’ (apie ją plačiau žr. Kregždys 2012: 197, 201, 208, 237). Antrojo skeptro modelio, datuojamo XIV a., kilmė argumentuojama ne Aarono, bet Mozės lazdos prototipu.

lazdą, arba skeptrą¹⁸ (žr. Forstner 2001: 16). Tai, spėtina, aliuzija į jau minėtą Aarono skeptrą, saugotą švenčiausioje Jeruzalės šventyklos patalpoje *dvīr* (žr. toliau).

Akcentuotina, kad pastoralo dengimas medžiaga daug anksčiau buvo praktikuotas katalikų vyskupų¹⁹: prie vyskupo lazdos viršutinės dalies bžn. lo. *curvatura* 'išlinkimas, išrietimas' (žr. Sleumer 1926: 254) arba bžn. lo. *nodus* 'metalinė lenkta dalis; grandinėlė' (žr. Sleumer 1926: 549) jau XIV a. buvo pritvirtinamas lininės medžiagos uždangalas, vadintas bžn. lo. *orarium* arba bžn. lo. *velum* (žr. anksčiau), ilgainiui terminas pakeistas į bžn. lo. *sudarium* arba bžn. lo. *pannisellus* (žr. Bock 1866: 226–227).

Katalikų vyskupo pastoralo priklausinio bžn. lo. *pannisellus* etiologija meno istorikų, panašiai kaip ir stačiatikių liturgijos tyrėjų, siejama su praktine plotme resp. siekiu apsaugoti šventiko ranką nuo šalčio (žr. Bock 1866: 227). Vis dėlto toks teiginys itin abejotinas ne tik dėl katalikų vyskupų įpročio dėvėti pirštines bet kuriuo metų (taip pat ir šiltuoju) laiku (žr. Braun 1907: 54, 122–123, 257, 297, 359–360; dar žr. Bock 1859: 199, 218; Bock 1866: 131–148), bet ir T formos pastoralo (apie jį plačiau žr. 4 išn.), ant kurio šis medžiagos priedas nebuvo tvirtinamas, identiško naudojimo ypatumų.

Minėtas spėjimas kontradikcinis ir Milano susirinkime patvirtinto šio sakralinio objekto vartosenos aprašo aspektu:

Orario aut sudario non ornatur, si Episcopalis est; quo insigni Abbatialis ab illo distinguitur (Borromée 1843: 689)

resp. Jei lazda vyskupo, orarium arba sudarium jos ne puošia, bet yra ženklas atskirti aukščiausiojo kunigo [lazdą] nuo kitokios.

Katalikų ir stačiatikių vyskupų pastoralo dengimas audiniu, be jokios abejonės, nėra inovacinis, bet itin seną judėjų tradiciją – *sacra sub velo*²⁰ – imituojantis

¹⁸ Plg. šv. Paulino iš Nolos (354–431) žodžius: „hic ergo dominus et deus noster, qui in terris uisus est et inter homines conuersatus est pro nobis, ouis et pastor in nobis est, quia nos **inuisibili baculo** et **salutari uirga** intus regit, ut etiamsi ambulemus in umbra mortis, non timeamus mala, quia nobiscum deus est, Emmanuel ille, dominus maiestatis et filius ancillae, quorum aliud natus, aliud factus est“ ([Paulinus Nolanus] 1894: 360–361), t. y. „Todėl mūsų Viešpats ir Dievas, kuris žemėje apsireiškė ir tarp žmonių apsigyveno dėl mūsų, ir mūsų, ganomųjų, vedlys, kadangi **ne-matoma lazda** ir **palaimingu skeptru** tarp mūsų valdo, kad net jei atsidurtume mirties šešėlyje, nesibaimintume blogio, kadangi su mumis yra Dievas, šlovingasis Emanuelis, šventybės viešpats ir mergelės sūnus, kurių pradėtas ir pagimdytas buvo.“

¹⁹ T. y. vyskupų ir arkivyskupų (žr. Bock 1866: 228).

²⁰ Terminas *sacra sub velo* resp. „šventi dalykai po uždangalu ↔ tai, kas šventa, slėptina / paslaptina resp. dieviška“ (žr. 21 išn.), suponuotas Senojo Testamento sintagmos s. hebr. *tahat y'rīr'ōt* resp. תחת רייעות „po uždangalais“, t. y. (Sandoros skrynia) po uždangalais (Biblija... 2022: 1 Kr 17, 1; dar žr. Homan 2002: 14; Feyerabend 1905: 135, 370).

Minėtina, kad ilgainiui Jeruzalės šventyklos uždangalas imtas sieti su *sacrum* sąvoka, plg. Klemenso Aleksandriečio (*Titus Flavius Clemens*) teiginį: „<...> sacrum <...> Hebraei autem per velum significarunt“ (žr. Assmann 1998: 79), t. y. <...> šventumą <...> judėjai siejo su uždangalu.

paprotys, dominavęs ne tik Jeruzalės Pirmosios ir Antrosios šventyklų laikotarpiams, bet siekiantis protosemitų kultūros ištakas (žr. toliau). Daryti tokią išvadą galima remiantis Saulo Liebermano atlikto tyrimo išvadomis, kad Rytų katalikų bažnyčių, paisančių Bizantijos liturgijos kanonų (dar žr. Голубцовъ 1909: 273), apeigose išvelgtina judėjų religinių veikslių imitacija, pvz., vyriausiojo Jeruzalės šventyklos žynio įėjimo į patalpą *dvīr*, kur buvo saugoma Sandoros skrynia (žr. toliau), ir jau minėtų Rytų katalikų bažnyčios šventikų įžengimo į jų maldos namus identiškas pobūdis (žr. Lieberman 1962: 164–167; dar žr. Swartz 2009: 75).

Jeruzalės šventykla, dar vadinta **uždangalų namais**²¹ (žr. Revel-Neher 1992: 106; Levine 2002: 52), buvo sudaryta iš trijų pagrindinių patalpų:

(a) s. hebr. *ūlām* resp. אֱלָם ‘prieangis, priemenė’ (Clines et al. 1993: 152–153), erdvesnis nei kitos dvi salės, buvęs rytinėje dalyje, nerakintas ir nedengtas, mat čia nebuvo įrengtos durys (žr. Levine 2002: 242);

(b) s. hebr. *hēykal* resp. הֵיכָל ‘šventykla; rūmai; šventovės nava, menė’ (Clines et al. 1995: 541–542), kurios viduryje stūksojo auksinis smilkalų aukuras, o jo kairėje – iš to paties metalo išlietas septynšakis šviestuvus (menora), simbolizavęs planetų skaičių. Dešinėje pusėje stovėjo auksinis stalelis, ant kurio kiekvieną šabo dieną buvo padedama 12 neraugintos duonos gabalėlių, skirtų Jahvės garbei, simbolizavusių 12 išrinktosios tautos genčių²² – juos galėjo valgyti tik vyriausiasis žynys (Biblija... 2022: Kun 24, 2–10). Ši patalpa nuo šventovės priemenės (resp. *ūlām*) buvo atskirta dvejomis dviejų varčių auksinėmis durimis (plačiau žr. Biblija... 2022: Žyd 9, 1–2; dar žr. Josephus 1934: 267; Gelardini 2007: 103, 313);

(c) s. hebr. *dvīr* resp. דְּבִיר ‘vidinė šventovė; poilsio kambarys’ (Clines et al. 1995: 384–385), arba s. hebr. *qōdeš ha-qodāšim* resp. קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים ‘švenčiausia iš švenčiausių’ (Clines et al. 2011c: 197; Feyerabend 1905: 296; dar žr. Biblija... 2022: Iš 26, 33), kur Jeruzalės Pirmosios šventyklos laikotarpiu (1000 m. p. m. e. – 586 m. p. m. e.) buvo laikoma Sandoros skrynia (resp. s. hebr. *arōn hab’rīt* resp. אֲרוֹן הַבְּרִית ‘t. p.’ (Clines et al. 1995: 266; Biblija... 2022: Iš 25, 10–22; dar žr. Kregždys 2020: 416))²³. Šioje patalpoje dar buvo auksinis smilkytuvas, to paties metalo Aarono **skeptras** (Biblija... 2022: Sk 17, 10) ir Toros ritinys (plačiau žr. Biblija... 2022: Žyd 9, 3–5). Į ją galėjo įžengti tik vyriausiasis žynys s. hebr. *ha-kōhēn ha-gādōl* resp. הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל ‘aukščiausiasis šventikas’ (Feyerabend 1905: 142; dar žr. Clines et al. 1995: 318)

²¹ Semitologai spėja, kad Jeruzalės šventyklos uždangalai simbolizavo Jahvės, tiksliau – dievo *El*, buveinę resp. palapinę, kurią reiktų suvokti kaip dangų (žr. Homan 2002: 152).

²² Josifo Flavijaus teigimu, šis skaičius implikuoja sąsają su zodiako ženklais ir mėnesių metų skaičiavimu mėnesiais (žr. Josephus 1934: 267).

²³ Jeruzalės Antrosios šventyklos (515 m. p. m. e. – 70 m. m. e.) *dvīr* patalpa buvo tuščia, mat po Babilono karaliaus Nabuchodonosaro II, 586 m. p. m. e. sugriovusio Saliamono, arba Jeruzalės Pirmąją, šventyklą, šis sakraliausias objektas dingio (žr. Levine 2002: 242–243; dar žr. Kregždys 2020: 233, 270).

kartą per metus (Biblija... 2022: Iš 30, 10; Sk 18, 7) – per Jom Kipuro, t. y. s. hebr. *jōm ha-kippūrīm* resp. יום הכיפורים '(kaltės) išpirkimo / atleidimo diena resp. tišrej mėnesio 10 d.' (Clines et al. 1998: 168) šventę (apie ją plačiau žr. Kregždys 2020: 403–409; dar žr. Kaiser 2008: 208–209).

Göstos Lindeskogo teigimu, Jeruzalės šventykloje būta dviejų uždangalų²⁴ (žr. Lindeskog 1966: 2119). Įėjimą į 2-osios, arba Erodo Didžiojo atstatytos, šventovės navą (resp. *hēykāl*) papildomai dengė didžiulis uždangalas²⁵ s. hebr. *māsāk* resp. מָסָךְ 'vertikalus **uždangalas, užuolaida**, pertvara, kabinami prie įėjimo į šventovę, palapinę ir pan.; apsauginis pylimas' (Clines et al. 2011a: 362–363), naudotas ne tik kaip simbolinė pertvara tarp dieviškosios ir kasdieniškosios plotmės (už jos, nematomi paprastų žmonių, meldėsi šventikai)²⁶, bet ir siekiant apsisaugoti nuo vidun plūstančių vabzdžių. Jis, visatos²⁷ simbolis, buvo itin puošniai siuvinėtas baltos, mėlynos, raudonos ir purpurinės spalvos žvaigždėmis, kurios, anot Josifo Flavijaus²⁸ (*Bellum Judaicum* V.5.4), žymėjo žemę, orą, ugnį, jūrą (žr. Josephus 1934: 265; dar žr. Biblija... 2022: Iš 26, 31–33; 27; 2 Kr 3, 14).

Šventyklos įėjimą iš navos (resp. *hēykāl*) į vidinę šventovę (resp. *dvīr*), skirtingai nei karaliaus Solomono laikų akmeninė siena, skyrė dar vienas ar du²⁹ už-

²⁴ Jie naudoti ir kitoje judėjų Arado šventykloje (plačiau žr. Dever 2005: 173).

²⁵ Jeruzalės šventyklos uždangalo, vadinto Babilono gobelenu (žr. Josephus 1934: 265), būta labai puošnaus ir vertingo, mat jį kartu su auksiniu altoriumi, skirtu smilkalams, menora, aukojamaisiais dubenimis, samčiais ir auksiniu staliuku, naudotu išdėlioti 12 neraugintos duonos gabaliukų, skirtų Dievui, apie 168 / 169 m. p. m. e. pagrobė ir į Egiptą išgabeno Seleukidų imperijos vadovas Antiochas IV Epifanas (Biblija... 2022: 1 Mak 1, 22; dar žr. Stemberger 1995: 72; Levine 2002: 75; Kaiser 2008: 172; Mumcuoglu, Garfinkel 2020: 4).

Jis buvo labiau panašus į masyvų kilimą, mat buvo delno storumo, nuaustas iš 72 lininių ataudų gijų, o kiekviena gija susukta iš 24 siūlų. Jo ilgis – 20 m, plotis – 10 m. (Biblija... 2022: Iš 27; 35, 12; 36, 35; 39, 34; 1 Kar 6, 2; dar žr. Gurtner 2006: 106).

²⁶ Ji buvo pakeliama 3 kartus per metus, švenčiant: (1) judėjų Velykas – s. hebr. *pesach* resp. פֶּסַח 'pavasario šventė, švenčiama 15–21 d. nisano [resp. kovo 10 d. – balandžio 11 d.] mėnesį, minint judėjų išsilaisvinimą iš Egipto vergijos'; (2) judėjų Sekminės – s. hebr. *šavuyōt* resp. שַׁבּוּת 'savaitės ↔ 50-oji diena arba 7 savaitės po pesacho; dekalogo suteikimo Mozei ant Sinajaus kalno diena (rabinų laikotarpio tradicija); (anksčiau) žemdirbystės šventė, žyminti javapjūtės pradžią; į šventyklą buvo atnešami pirmieji vaisiai ir du duonos kepalai, iškepti iš naujojo derliaus kviečių'; (3) derliaus nuėmimo pabaigtuvių šventė – s. hebr. *sukkōt* resp. סֻכּוֹת 'palapinės – judėjų gyvenimo dykumoje po Egipto tremties simbolis; septynių dienų šventė, kuomet valgoma specialiai šiam laikotarpiui pastatytose palapinėse' (žr. Kregždys 2020: 399; Clines et al. 2011b: 151–152; Clines et al. 2011d: 226–227).

²⁷ Plg. judėjų Dievo esaties lyginimą su Jeruzalės šventyklos uždangalu (Biblija... 2022: Žyd 10, 20; dar žr. Gelardini 2007: 165).

²⁸ Pabrėžtina, kad Josifas Flavijus mini tik vieną uždangalą, kabėjusį priešais įėjimą į *dvīr* palapą (žr. Josephus 1943: 620–621; Gurtner 2006: 98).

²⁹ Žr. Yōm 5.1, t. y. *Yōmā* (plg. vidurio hebrajų [toliau – v. hebr.] יוֹם 'diena; šviesa') – Mōedo (resp. v. hebr. מוֹעֵד 'susitikimas; šventė, festivalis'), arba Mišnos 2-osios dalies, sudarytos iš 12-os traktatų, 5-ąjį naratyvą (dar žr. Swartz 2009: 75).

dangalai – s. hebr. *pārōket* resp. *פָּרוֹקֶת* ‘uždangalas, užuolaida’³⁰ (Clines et al. 2011b: 770; Biblija... 2022: Iš 40, 3; dar žr. Biblija... 2022: Sk 4, 5–7; Levine 2002: 242)³¹, kuriuos buvo išaudusios 82 lytiškai nesubrendusios (iki 12 metų) kilmingos mergaitės (žr. Lieberman 1962: 167–168; Gurtner 2006: 99, 106).

Uždangalai *pārōket* buvo pakabinami ant keturių paaukuotų akacijos stulpų (Biblija... 2022: Iš 26, 32). Jie kabėdavo vienerius metus. Po to buvo keičiami naujais, o senieji laikomi šventyklos saugykloje (žr. Lieberman 1962: 168). Vienas jų skyrė minėtą įėjimą į vidinę šventovę, o kitas kabėjo priešais Sandoros skrynią (dar žr. Gurtner 2006: 106–107). Jų funkcija – simbolinė dieviškojo prado **apsauga** (žr. Gelardini 2007: 107; dar žr. Biblija... 2022: 2 Kor 3, 13–16) ir **pagarba** (žr. Revel-Neher 1992: 49)³².

Minėtina, kad šventyklos atskirų patalpų ar joje saugomų sakralinių objektų dengimas medžiaga yra itin senas, siekiantis 3 tūkst. p. m. e. resp. šumerų civilizacijos laikus, ilgainiui puoselėtas asirų, o dar vėliau – judėjų (plačiau žr. Mumcuoglu, Garfinkel 2020: 2–3, 16).

Pabrėžtina, kad dzūkų puošto pakelės kryžiaus ir stačiatikių vyskupo pastoralo genetinė sąsaja grįstina ir Lebednykaitės itin akcentuota medžiagos siuviniais apkarstyto pakelės tikėjimo simbolio apotropėjaus funkcija (pvz., sėkmingo moters pastojimo [resp. vaisingumo] ir gimdymo, gydomųjų galių suteikimo ir kt. (žr. Lebednykaitė 2013: 90–92, 94–95)). Nekyla abejonių, kad ji argumentuotina **ne** kažkokiais ypatingais ikirikščištoniškojo tikėjimo reliktais ar mitinės pagonių būtybės poveikiu, kaip nurodo ši tyrėja (žr. 9 išn.), bet Stačiatikių bažnyčios vyriausiojo šventiko pastoralui priskiriamomis dieviškosios globos (krikščionis yra visai kaip saugomas) ir integrizmo (t. y. visų Dievo malonių suteikimo) ypatybėmis (žr. schemą), plg. šv. Simono Tesalonikiečio žodžius:

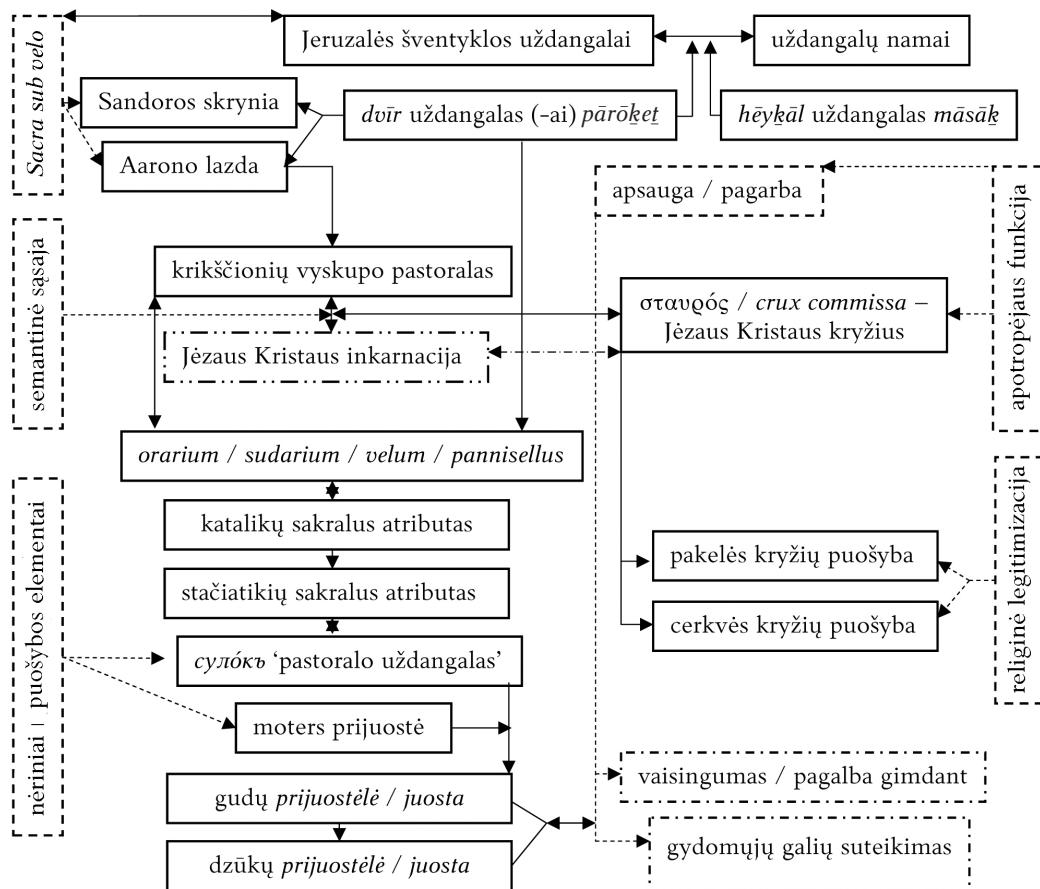
Ἡ ῥάβδος δὲ ἦν κατέχει, τὴν ἐξουσίαν δηλοῖ τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ στηρικτικὸν τοῦ λαοῦ, καὶ τὸ ποιμαντικὸν, καὶ τὸ ὀδηγεῖν δύνασθαι, καὶ τὸ παιδεύειν τοὺς ἀπειθοῦντας, καὶ τὸ συνάγειν εἰς ἑαυτὸν τοὺς μακράν. Διὸ καὶ λαβὰς ὡς ἀγκύρας ἄνωθεν ἔχει, καὶ τὸ διώκειν τοὺς θηριώδεις τε καὶ λυμαντικούς, καὶ τελευταῖον τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ δηλοῖ καὶ τὸ τρόποιον,

³⁰ Ši leksema ne semitų, bet šumerų kilmės, plg. šumerų *barag* ‘pakyla, paaukštinimas; šventasis sosto kambarys; šventykla’, suponavusį akadų *pariktu* / *parakku* ‘uždangalas, užuolaida; kliūtis’ (plačiau žr. Roth et al. 2005: 185; Mumcuoglu, Garfinkel 2020: 3).

Manoma, kad minėti uždangalai buvo išausti iš lininių verpalų, juos papildant dažytomis vilnos gijomis (Biblija... 2022: Iš 26, 31; plačiau žr. Homan 2002: 156; dar žr. Hoffmeier 2005: 195–196).

³¹ Naujajame Testamente jie įvardyti leksema v. gr. *καταπέτασμα* (Biblija... 2022: Žyd 6, 19 ir 10, 20 (žr. Gurtner 2006: 97; dar žr. Lampe et al. 1961: 714)).

³² Plg. Antikos tradiciją dengti veidą, rankas, idant būtų išreikšta pagarba ir nuolankumas dievybei (plačiau žr. Dieterich 1911: 440–448). Identiška elgsena būdinga ir semitų apeigynui, plg., pvz., Abraomo, reiškusio Dievui pagarbą, biblinį vaizdinį: jis apsilkęs ilga palaidine ir skraiste, **rankas pridengęs audeklu** (žr. Revel-Neher 1992).

Schema. Kryžiaus uždangalo prijuostėlė / juosta etiologija

ἐν ᾧ καὶ νικῶμεν, καὶ στηριζόμεθα, καὶ ὀδηγούμεθα, καὶ ποιμαινόμεθα, καὶ σφραγιζόμεθα, καὶ παιδαγωγούμεθα, καὶ ἐλκόμεθα εἰς Χριστὸν τὰ πάθη νεκροῦντες, καὶ τοὺς πολεμίους διώκομεν, καὶ πάντοθεν φυλαττόμεθα.

(alternatyvus tekstas lotynų kalba) Baculum autem quod gestat, potentiam Spiritus significat et populi firmandi ac pascendi officium, et dirigendi potestatem et inobedientes docendi et ad seipsos reducendi qui longe aberraverunt (ideo in superiore parte quasdam ansas tanquam anchoras habet), et persequendi eos qui feri sunt et rabidi. Demum significat Christi crucem et tropæum in quo et vincimus et firmamur et dirigimur, et pascimur, et **signamur**, et docemur, et trahimur in Christum, cupiditates malas mortificantes, et hostes persequimur, et undique **custodimus** (Migne 1866: 257–258)

(vertimas) Pastoralas, kuri nešioja (vyskupas), reiškia Šv. Dvasios galią ir žmonių tikėjimo tvirtumą bei pareigą būti išganytiems, taip pat vedlio jėgą ir neklusniųjų baudėją, ir nutolusiųjų grąžintoją (todėl jo viršutinėje dalyje yra

tam tikros rankenos kaip inkaro)³³, ir žiauriųjų bei nuožmiųjų persekiotoją. Pagaliau, jis reiškia Kristaus kryžių ir pergalės ženklą, kurio padedami mes ir laimime, ir esame sustiprinami, ir nukreipiami, ir pelnome išganymą, ir **apdo-
vanejami**, ir mokomi, ir įkvepiami Kristumi, ydingas aistras numalšiname ir priešus persekiojame, ir visokeriopai esame **saugomi**.

Remiantis krikščioniškąja kultūrine tradicija (*sacra sub velo* → *pannisellus*), imituojančia semitų religijos savastį, dzūkų paprotys aprišti pakelės kryžių uždangalu (prijuostėle ar juosta) priskirtinas nebaltiškos kilmės inovacijoms resp. kultūriniais gudų skoliniais, o šios rytų slavų tautos identiška apeigų tradicija, puoselėta ir cerkvėse, implikuoja akivaizdžią sąsają su Stačiatikių bažnyčios klero atributikos vartosenos imitacija – vyskupo pastoralo dengimu naudojant dvigubą keturkampės formos medžiagos gabalą, apsiūtą nėriniais, įvardijamą terminu bžn. sl. *судокъ / судогъ* ‘medžiaga, pririšama prie viršutinės pastoralo dalies’.

Apibendrinant galima teigti, kad katalikų ir stačiatikių vyskupų pastoralo, kryžiaus alternanto, apdangalo kilmė sietina su itin sena, protosemitų laikotarpi siekiančia Artimųjų Rytų archajinių religijų tradicija dengti uždangalu dievų atvaizdus, jų buveines bei garbinimo atributus (pvz., Sandoros skryniją, Aarono lazda ir kt.).

Baltarusių terminas *prijuostėlė*, kuriuo įvardijamas pakelės (ne kapų) kryžių uždangalas, suponuoja stačiatikių vyskupo pastoralo atributo bžn. sl. *судокъ / судогъ* ir mirusios moters laidotuvių drabužio blr. *фартых* ‘prijuostė, prikyštė’, blr. dial. *фартых / хвартых* ‘t. p.’ konvergenciją, nulemtą išorinio jų panašumo (žr. 15 išn.). Dėl šios priežasties kai kurių tyrėjų išvelgta anksčiau minėta sąsaja su senuoju slavų tikėjimu³⁴ galėtų būti vertinama kaip koreguotina.

³³ Tekste minimas pastoralas su rankenomis, panašiomis į inkarą, savo forma labai panašus į dvišakę lazda, tapatinamą su graikų dievo Hermio skeptru, t. y. senosios graikų (toliau – gr.) κηρούκειον, kurio gale buvo pavaizduotos dvi gyvatės. Romėnai šį kultūrinį atributą įvardijo terminu lo. *caduceus* (žr. Liddell, Scott 1996: 805; Burkert 2011: 196; Hansen 2004: 326–327; dar žr. Kregždys 2012: 197).

Tokios konfigūracijos stačiatikių skeptrą XVII a. įteisino patriarchas Nikonas, sekdamas graikų stačiatikių tradicija (žr. Голубцовъ 1909: 274; Щедрина 2005: 315–316).

Dėl šio pastoralo kilmės nesutariama: vieni tyrėjai bei klero atstovai jį sieja su senosios Mesopotamijos ir Antikos kultūrų tradicija (žr. Щедрина 2005: 317–318), kiti išvelgia Šventojo Rašto faktografiją, plg. pasakojimą apie varinę gyvatę, užmautą ant Mozės lazdos (Biblija... 2022: Sk 21, 8–10); Jėzaus Kristaus ir gyvatės sąsają (Biblija... 2022: Jn 3, 14); gyvatės – išminties simbolio įprasminimą (Biblija... 2022: Mt 10, 16; dar žr. Голубцовъ 1909: 274). Minima ir gnostikų sekta – ofitai resp. v. gr. Ὀφίται ‘gnostikų sektos atstovai, garbinę gyvatės pavidalo Jėzų Kristų’ (< gr. ὄφις ‘gyvatė’ (žr. Lampe et al. 1961: 989)).

³⁴ Tai nėra išskirtinis semitų tradicijos priskyrimo slavų kultūros veldiniams atvejis, plg., pvz., itin seno judėjų kultūros simbolio – raudono siūlo (gijos, juostos), t. y. s. hebr. *hūt hašani* resp. חוט השני ‘raudonos spalvos siūlas, gija’ (Clines et al. 1996: 170–171) / jidiš *roite bendl* ‘t. p.’, reiškusio ir princeps statusą (Biblija... 2022: Pr 38, 28; dar žr. Teman 2008: 38), apotropėjų bei Dievo valios raiškos laidą (žr. Teman 2008: 41; dar žr. Kregždys 2020: 416), pagalbos simbolių (Biblija... 2022: Joz 2, 18; dar žr. Powell 2019: 118) bei gydomąją priemonę (Biblija... 2022: Kun 14, 4; dar žr. Kregždys 2020: 285), atribuciją rytų slavų paveldėtam apeigynui (plačiau žr. Толстая 2004: 97).

Išvados

1. Pietų aukštaičių apeiginė tradicija aprišti pakelės kryžių uždangalu (prijuostėle ar juosta) priskirtina nebaltiškos kilmės inovacijoms resp. kultūriniam baltarusių skoliniam.

2. Spėtina, gudų pakelės (taip pat ir cerkvių) kryžius, uždengtas prijuoostėlėmis ir / ar juostomis – stačiatikių vyskupų pastoralo atributo, arba keturkampės formos medžiagos gabalo, apsiūto nėriniais, t. y. bžn. sl. *судокъ / судокъ* 'medžiaga, pririšama prie viršutinės pastoralo dalies', imitacija.

3. Kryžiaus dengimo uždangalu tradicija hipotetiškai sietina ne su senojo baltų ar slavų tikėjimo reliktais, bet su protosemitų kultūros realijomis.

Literatūra

Assmann, Jan. 1998. *Moses the Egyptian: The Memory of Egypt in Western Monotheism*. Cambridge, MA, London: Harvard University Press.

Balys, Jonas. 2000. Lietuvių liaudies pasaulėjauta tikėjimų ir papročių šviejoje, Jonas Balys. *Raštai II*: 1–61. R. Repšienė (pareng.). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Balys, Jonas. 2003. Dvasios ir žmonės: liaudies sakmės, Jonas Balys. *Raštai IV*: 15–90. R. Repšienė (pareng.). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Balys, Jonas. 2004. Mirtis ir laidotuvės: lietuvių liaudies tradicijos, Jonas Balys. *Raštai V*: 119–214. R. Repšienė (pareng.). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Biblija: Senasis Testamentas, Naujasis Testamentas, *Biblija.lt*. <<https://biblija.lt/index.aspx?cmp=to>> [žiūrėta 2022 01 04].

Bock, Fr[anz]. 1859, 1866. *Geschichte der liturgischen Gewänder des Mittelalters oder Entstehung und Entwicklung der kirchlichen Ornate und Paramente in Rücksicht auf Stoff, Gewebe, Farbe, Zeichnung, Schnitt und rituelle Bedeutung* 1–2. Bonn: Henry & Cohen.

Borromée, Charles [S. Carolus Borromæus]. 1843. *Acta Ecclesiae Mediolanensis a Sancto Carolo Cardinali S. Praxedis Archiepiscopo condita Federici Cardinalis Borromæi Archiepiscopi Mediolani...* 1–2. Mediolanum: Edente Paulo Pagnonio.

Braun, Joseph. 1907. *Die liturgische Gewandung im Occident und Orient: nach Ursprung und Entwicklung, Verwendung und Symbolik*. Freiburg im Breisgau: Herdersche Verlagshandlung.

Brüder Grimm (Hrsg.). 1816. *Deutsche Sagen* 1. Berlin: in der Nicolaiſchen Buchhandlung.

Burkert, Walter. 2011. *Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche*. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer.

Clines, David J. A. et al. (eds). 1993, 1995–1996, 1998. *The Dictionary of Classical Hebrew I–IV*. Sheffield: Sheffield Phoenix Press.

Clines, David J. A. et al. (eds). 2011a. *The Dictionary of Classical Hebrew V*. Sheffield: Sheffield Phoenix Press.

Clines, David J. A. et al. (eds). 2011b. *The Dictionary of Classical Hebrew VI*. Sheffield: Sheffield Phoenix Press.

Clines, David J. A. et al. (eds). 2011c. *The Dictionary of Classical Hebrew VII*. Sheffield: Sheffield Phoenix Press.

Clines, David J. A. et al. (eds). 2011d. *The Dictionary of Classical Hebrew VIII*. Sheffield: Sheffield Phoenix Press.

Dever, William G. 2005. *Did God Have a Wife? Archaeology and Folk Religion in Ancient Israel*. Grand Rapids, Cambridge, UK: Wm. B. Eerdmans Publishing Co.

Dieterich, Albrecht. 1911. *Kleine Schriften*. Leipzig, Berlin: Verlag von B. G. Teubner.

Feyerabend, Karl. 1905. *A Complete Hebrew-English Pocket-Dictionary to the Old Testament*. Berlin, New York: The International News Company.

Forstner, Dorothea. 2001. *Świat symboliki chrześcijańskiej*. Leksykon. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.

Gelardini, Gabriella. 2007. „*Verhärtet eure Herzen nicht*“: *der Hebräer, eine Synagogenhomilie zu Tischa be-Aw*. Leiden, Boston: Brill.

Grimm, Jacob. 1883. *Teutonic Mythology* II–III. London: George Bell and Sons.

Gruber, Mayer Irwin. 2007. Scepter, F. Skolnik et al. (eds). *Encyclopaedia Judaica* 18: 96. Detroit, London: Thomson & Gale, Keter Publishing House Ltd.

Gurtner, Daniel M. 2006. The Veil of the Temple in History and Legend, *The Journal of the Evangelical Theological Society* 49(1): 97–114.

Hansen, William F. 2004. *Handbook of Classical Mythology*. Santa Barbara, Oxford, England: ABC-CLIO, Inc.

Hertz, Joseph H. 1999. *The Pentateuch and Haftorahs: Hebrew Text English Translation and Commentary*. Jerusalem: Gesharim.

Hoffmeier, James Karl. 2005. *Ancient Israel in Sinai: The Evidence for the Authenticity of the Wilderness Tradition*. Oxford: Oxford University Press.

Homan, Michael M. 2002. *To your Tents, O Israel! The Terminology, Function, Form, and Symbolism of Tents in the Hebrew Bible and the Ancient Near East*. Leiden, Köln: Brill.

Josephus. 1934, 1943. *Jewish Antiquities* III, 7–8; V, 12–13. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Kaiser, Otto. 2008. *Vom offenbaren und verborgenen Gott: Studien zur spätbiblischen Weisheit und Hermeneutik*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.

Kajackas, Algimantas. 1998. *Bažnyčia liturgijoje: liturgijos raida istorijoje*. Kaunas: Lietuvos katechetikos centras.

Kempiński, Andrzej M. 2003. *Ilustrowany leksykon mitologii wikingów*. Poznań: Kurpisz.

Kregždys, Rolandas. 2012. *Baltų mitologemų etimologijos žodynas I: Kristburgo sutartis*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.

Kregždys, Rolandas. 2020. *Baltų mitologemų etimologijos žodynas II: Sūduvių knygelė*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.

Lampe, G[eoffrey] W[illiam] H[ugo] et al. (eds). 1961. *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford: Clarendon Press.

Lazauskaitė, Elvyda. 2015. Kapinės, B. Kulnytė, E. Lazauskaitė (sud.). *Lietuvių etnografijos enciklopedinis žodynas*: 116. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.

Lebednykaitė, Miglė. 2013. *Šventadienės prijuostės Lietuvas kultūroje. XIX a.–XX a. pirmoji pusė*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus dailės akademija.

Leskauskaitė, Asta; Ragaišienė, Vilija. 2016, 2019. *Pietinių pietų aukštaičių šnektų žodynas I: A–M.; II: N–Ž*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Levine, Lee I. 2002. *Jerusalem: Portrait of the City in the Second Temple Period (538 B.C.E.–70 C.E.)*. Philadelphia: The Jewish Publication Society.

Liddell, Henry George; Scott, Robert. 1996. *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press.

Lieberman, Saul. 1962. *Hellenism in Jewish Palestine: Studies in the Literary Transmission, Beliefs and Manners of Palestine in the I Century B.C.E. – IV Century C.E.* New York: The Jewish Theological Seminary of America.

Lindskog, Gösta. 1966. Vorhang, B. Reicke, L. Rost (Hrsg.). *Biblisch-historisches Handwörterbuch* 3: 2119. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Lyncker, Karl. 1854. *Deutsche Sagen und Sitten in hessischen Gauen*. Caffel: Verlag von Oswald Bertram.

Matulionienė, Elena. 2007. Sakralinė liaudies dailė ir jos puošyba Lietuvoje bei Lenkijoje. Memorialiniai paminklai, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* XV: 183–204.

Meyer, Richard M[oritz]. 1910. *Altgermanische Religionsgeschichte*. Leipzig: Verlag von Quelle & Meyer.

Migne, Jacques-Paul. 1866. *Patrologiæ cursus completus, seu Bibliotheca universalis, integra, uniformis, commoda, oeconomica, omnium SS. Patrum, Doctorum, Scriptorumque Ecclesiasticorum...* Series græca posterior. *Patrologiæ græcæ tomus CLV. Symeon Thessalonicensis Archiepiscopus*. Lutetia Parisiorum: Apud J.-P. Migne.

Mumcuoglu, Madeleine; Garfinkel, Yosef. 2020. Was a Sacred Curtain (Parokhet) Depicted on Portable Shrines in the Ancient Near East?, *Religions* 11(9), 469: 1–19.

Mūka, LKŽ. *Lietuvių kalbos žodynas*. <<http://www.lkz.lt>> [žiūrėta 2022 01 04].

Niemcewicz, J[ulian] U[rsyn]. 1822. *Zbior pamiętnikow historycznych o dawnéy Polsce z rękopismow, tudzież dzieł w różnyh językach o Polsce wydanych oraz z listami oryginalnemi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym* I. Warszawa: Drukiem N. Glücksberga.

[Paulinus Nolanus]. 1894. *Sancti Pontii Meropii Pavlini Nolani Epistolae*. G. de Hartel, W. von Hartel (eds). Praga, Lipsia: F. Tempsky & G. Freytag.

Plygavka, Lilija. 2014. Baltarusių kalbos dialektai, D. Mikulėnienė, V. Meiliūnaitė (sud.). *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*: 228–237. Vilnius: Briedis.

Powell, Stephanie Day. 2019. *Narrative Desire and the Book of Ruth*. New York: Bloomsbury Publishing Plc.

Ramaniuk, Michas'. 2005. Baltarusių apžadų kryžiai, *Liaudies kultūra* 3: 45–55.

Rendeo, J. 1943. Simbolika stapa na steccima, *Hrvatski planinar: viestnik "Hrvatskoga planinarskoga društva"* 39(1): 61–68.

Revel-Neher, Elisabeth. 1992. *The Image of the Jew in Byzantine Art*. Oxford, Tokyo: Pergamon Press.

Roth, Martha T. et al. (eds). 2005. *Chicago Assyrian Dictionary* 12. Chicago: The Oriental Institute, University of Chicago.

Rutkovska, Kristina. 2014. Lenkų kalbos paplitimas ir vartojimo ypatumai, D. Mikulėnienė, V. Meiliūnaitė (sud.). *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai)*: 216–227. Vilnius: Briedis.

Schiller, Gertrud. 1971. *Iconography of Christian Art I: Christ's Incarnation – Childhood – Baptism – Temptation – Transfiguration – Works and Miracles*. New York: Graphic Society Ltd.

Simek, Rudolf. 1984. *Lexikon der germanischen Mythologie*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.

Sleumer, Albert. 1926. *Kirchenlateinisches Wörterbuch. Ausführliches Wörterverzeichnis zum Römischen Missale, Breviarium, Rituale, Graduale, Pontificale, Caeremoniale, Martyrologium, sowie zur Vulgata und zum Codex juris canonici; desgleichen zu den Proprien der Bistümer Deutschlands, Österreichs, Ungarns, Luxemburgs, der Schweiz und zahlreicher kirchlicher Orden und Kongregationen*. Limburg an der Lahn: Verlag von Gebrüder Steffen.

Sophocles, Evangelinus Apostolides. 1900. *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods (from B. C. 146 to A. D. 1100)*. New York: Charles Scribner's Sons.

Stemberger, Günter. 1995. *Jüdische Religion*. München: C. H. Beck.

Suidas (Σουίδαξ). 1705. *Suidæ Lexicon, Græce & Latine. Textum Græcum cum manuscriptis codicibus collatum a quamplurimis mendis purgavit, notisque perpetuis illustravit: verfionem Latinam Æmilii Porti innumeris in locis correxit; indicesque auctorum & rerum adjecit Ludolphus Kusterus*. Cantabrigiæ: Typis Academicis.

Surdokaitė, Gabija. 2008. Kryžius karavykas Lietuvoje: kilmė, paplitimas, papročiai, A. Počulpaitė (sud.). *Kryždirbystės fenomenas liaudies kultūroje*: 28–46. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.

Swartz, Michael D. 2009. The Topography of Blood in 'Mishnah Yoma', M. B. Hart (ed.). *Jewish Blood: Reality and Metaphor in History, Religion, and Culture*: 70–82. London, New York: Routledge.

Teman, Elly. 2008. The Red String: The Cultural History of a Jewish Folk Symbol, S. J. Bronner (ed.). *Jewishness: Expression, Identity, and Representation I*: 29–57. Oxford, Portland: The Littman Library of Jewish Civilization.

Tumėnas, Vytautas. 2006. Dualinė juostų simbolika: atitikmenys ir tipologinės sąsajos Lietuvos, Rytų bei Senosios Europos kultūrose, A. Andrijauskas (sud.). *Kultūrologija 14: Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos V*: 202–223. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.

Turska, Krystyna. 1984. *Ubiór dworski w Polsce w dobie pierwszych Jagiellonów*. Warszawa: Instytut Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk.

Vasmer, Max. 1958. *Russisches etymologisches Wörterbuch 3*. Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag.

Vėlius, Norbertas. 1977. *Mitinės lietuvių sakmių būtybės: laimės, laumės, aitvarai, kaukai, raganos, burtininkai, vilktakiai*. Vilnius: Vaga.

Vigfusson, Gudbrand. 1874. *An Icelandic-English Dictionary Based on the Ms. Collections of the late Richard Cleasby*. Oxford: At the Clarendon Press.

Vyšniauskaitė, A[ngelė]. 1995. Vedybos, Angelė Vyšniauskaitė, Petras Kalnius, Rasa Paukštytė. *Lietuvių šeima ir papročiai*: 271–395, 512–537. Vilnius: Mintis.

Zinkevičius, Zigmas. 2006. *Lietuvių tarmių kilmė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Байкоў, М[ікалай] Я., Некрашэвіч, С[цяпан] М. 1993. *Беларуска-расійскі слоўнік*. Факсімільнае выданьне. Мінск: Народная асвета.

Булыка, А[ляксандр] М[ікалаевіч] (рэд.). 1999. *Гістарычны слоўнік беларускай мовы 18*. Мінск: Беларуская навука.

Голубцовъ, А[лександръ] П[етрович]. 1909. О происхождении, символическомъ значеніи и устройствѣ архіерейскаго посоха, *Богословскій вѣстникъ* 2(6): 260–279.

Даль, Владимир. 1991. *Толковый словарь живого великорусского языка 4*. Москва: Русский язык.

Дмитріевскій, А[лексей] А[фанасьевичъ]. 1891. *Современное богослуженіе на православномъ Востоку. Историко-археологическое исследование*. Київ: Тип. С. В. Кульженко.

Крывіцкі, А[ляксандр] А[нтонавіч] і інш. (склад.). 1987. *Тураўскі слоўнік 5*. Мінск: Навука і тэхніка.

Лабачэўская, Вольга Аляксандраўна. 2008. Женские антропоморфные кресты на Беларуси: современные наблюдения и гипотезы, *Палявая фалькларыстыка і этналогія: даследаванне лакальных культур Беларусі*: 94–109. Мінск: Права і эканоміка.

Маслова, Гали Семеновна. 1984. *Народная одежда в восточнославянских традиционных обычаях и обрядах XIX – начала XX в.* Москва: Наука.

Мацкевіч, Ю[зэфа] Ф[ларыянаўна] (ред.). 1986. *Слоўнік беларускіх гаворак Паўночна-Заходняй Беларусі і яе пагранічча 5*. Мінск: Навука і тэхніка.

Поленов, В[асилий] А[лексеевич]; Востоков, А[лександр] Х[ристофорович]; Лобанов, М[ихаил] Е[встафьевич]; Бередников, Я[ков] И[ванович]; Кочетов, И[оаким] С[емёнович] (сост.). 1847. *Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка* IV. СанктПетербургъ: типографія Императорской Академіи Наукъ.

Раманюк, Міхась. 2000. *Беларускія народныя крыжы*. Вільня: «Наша Ніва».

Толстая, Светлана Михайловна (ред.). 2004, 2009, 2012. *Славянские древности. Этнолингвистический словарь* 3–5. Москва: Международные отношения.

Шишкина-Фишер, Елена Михайловна. 2008. *Немецкая свадьба. Deutsche Hochzeit*. Москва: АОО «Международный союз немецкой культуры».

Щедрина, К. А. 2005. Две змеи на архиерейском посохе XVII века: заметки о происхождении и символике, С. В. Гнутова (сост.). *Ставрографический сборник III: Крест как личная святыня*: 315–326. Москва: Изд-во Московской Патриархии; Изд-во «Древлехранилище».

Sacra sub velo. An Apron and Ribbons as Decorative Elements of Roadside Crosses in the Southern Highlands: The Origins of the Custom

Rolandas Kregždys

Summary

The article looks at the origins of the tradition of decorating roadside crosses with aprons and ribbons in the Southern Highlands area.

Most roadside crosses were put up in previous centuries by the local population as a sign of their Catholic faith. In the rural region of southeast Lithuania, crosses called ‘aprons’ crucifixes’ can be found. These are votive crosses.

They belong to villages, and usually stand beside a public right of way near the entrance to the village. Votive crosses were put up by one person or the village community in gratitude for being rescued from death, from illness, infection or any other mortal danger. This type of cross was also put up to ward off natural afflictions such as infertility.

It should be noted that an identical cultural tradition of decorating votive crosses is widespread in many rural regions of Belarus.

It should be emphasised that votive crosses with textile offerings in the southeast region of Lithuania and Belarus should not be related to any particular ancient Balt or Slav female deity, or to any archaic ritual practice, or to necroculture, etc, as has been done up to the present. Therefore, the reconstruction of the mythologeme of the *Baltic apron* is impossible.

It can be assumed that the origin of the roadside cross decorated with aprons and ribbons may be an imitation of the hem, typical of the pastoral rod curtain used in the Orthodox Church (CS *συλόκι/συλόκι*, 'pannisellus'). The pastoral rod itself was related to the cross by St Symeon of Thessalonica (c. 1381–1429). The phenomenon can be related to the tradition of *sacra sub velo* (cf. Hebrew *tahat yārīḇōt*, 'under the veils'), genetically related to the sacred connotation of the celestial referent and the Temple of Jerusalem.

The house of the curtain (the Temple) itself was divided into three central parts. The first, with no door, called the porch (*ūlām*), was situated at the east, and was wider than the other two rooms. Beyond the porch was the *hēykāl* (the sanctuary). A golden altar for incense stood in the middle of the room. To the right of the altar, on entering the sanctuary, stood the Showbread Table, and to the left was the golden *menorah*. The Holy of Holies was beyond the sanctuary to the west. It was separated from it by two curtains.

In some cases, it is not absolutely clear how many curtains there were, or how they were configured with respect to the set of doors. Josephus mentioned just a single veil. The Mishnah text describes two curtains as forming a corridor, with access to the corridor coming from the left (the south) side, and from the corridor to the Holy of Holies on the right (north) side.

On the Day of Atonement, the high priest was to bring blood into the Holy Place and sprinkle it seven times before the Lord in front of the holy curtain of the sanctuary.

To summarise the outcome of the research into the origin of decorative aspects (an apron and ribbons) of roadside crosses in the Southern Highlands, the following conclusions are made:

1. The phenomenon should be ascribed to cultural innovations of non-Baltic origin, due to the identical and prevalent tradition among the Belarusians.
2. A roadside cross decorated with aprons and ribbons possibly presupposes an imitation of the pastoral rod curtain (i.e. CS *συλόκι/συλόκι*, 'pannisellus') used in the Orthodox Church.
3. The primary character of the analysed tradition may hypothetically be related to the realia of proto-Semitic peoples (cf. the Jerusalem Temple = *the house of the curtain*), but not to inherited Balt or East Slav cultural motifs.